

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE (VÕÕRKEELENA) OSAKOND

Irina Antonova

ENE LAENUD EESTI KIRJAKEELES JA MURRETES

Bakalaureusetöö

Juhendaja Sirje Rammo

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Laenamisest	5
1.1 Laenu mõiste ja laenude kohanemisviis	5
1.2 Vene laensõnade uurimisest.....	7
2 Vene laenud eesti kirjakeeles	9
2.1 Slaavi ning algvene laenud	9
2.2 Vanavene laenud	12
2.3 Vanemad vene laenud	13
2.4 Uuemad laenud ning uusimad ehk hilislaenud.....	15
3 Vene laenud eesti murretes.....	19
3.1 Vene laenud murretes enne 18. sajandit.....	19
3.2 Vene laenud murretes alates 18. sajandist.....	20
3.3 Laensõnade levik murrakutes ja mõisteline liigendus	20
3.4 Laensõnade kohanemise seaduspärasused	23
3.4.1 Laensõnade foneetiline kohanemine.....	24
3.4.2 Laensõnade morfoloogiline kohanemine	27
3.4.3 Laensõnade semantiline kohanemine	28
Kokkuvõte	30
Kasutatud kirjandus	32
Lühendid	35
Русские заимствования в эстонском языке и диалектах	36

Sissejuhatus

Inimajaloos on raske leida näiteid rahvaste kohta, kelle kultuur on välja kujunenud ja arenenud isoleeritult, kuid samal ajal edukalt, kuna see viiks vältimatult kultuuri langusele. Rahvastevahelised kontaktid rikastavad iga rahva kultuuri ja keelt, seega on peetud kontakte vajalikuks teguriks kultuuri ja keele ning arengu tagamisel.

Eestlastel on läbi aegade olnud teiste rahvastega palju kokkupuuteid. Eestlaste ja nende naabrite vaheliste suhete olemasolu muinasajast tänapäevani kajastavad eesti kirjakeeles ja murretes olevad laensõnad.

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on valitud „Vene laensõnad eesti kirjakeeles ja murretes“.

Võib väita, et eesti-vene keelesuhteid on ammendavalt uuritud, kuid tegelikult see nii ei ole. Viimased ja põhjalikud uurimused murrete kohta pärinevad Mari Mustalt(2000), aga kirjakeeles olevate laensõnade süsteemsest uurimusest on möödas mitukümmend aastat. Neid käsitles Anita Seppet 1981.aastal oma diplomitöös. Siiski võib ka hilisemast ajast leida silmapaistvaid teadusartikleid ja raamatuid, sh Rogier Blokland'i „The Russian Loanwords in Literary Estonian“(2009), kus on esitatud nii uusimad andmed vene laensõnade kohta eesti kirjakeeles kui ka eesti-vene keelekontaktide põhjalikumad sotsiolingvistikilised uurimused.

Seega, kasutades ja analüüsides vanimaid ja uusimaid allikaid, on selle töö eesmärgiks võtta kokku eesti keeles olemasolevad andmed vene laensõnade kohta ja esitada need arusaadavalt ja süsteemselt.

Käesolev töö on referatiivne ja koosneb kolmest peatükist. Esimeses osas vaadeldakse laenamise mõistet, protsessi ja mõjutavaid tegureid. Samuti käsitletakse eesti-vene keelekontaktide uurimuste ajalugu, tuuakse välja nii tähtsad allikad kui ka tunnustatud keelemeeste nimed ja teadustööd.

Teises peatükis vaadeldakse lähemalt eesti kirjakeeles esinevaid vene laensõnu, määratledes neid laenukihtidena: slaavi, algvene, muinasvene laenud; vanemad, uuemad, uusimad vene laenud (Must 2000:11). Selline tinglik jaotus tekitab palju

küsimusi, seepärast tuuakse esile eesti ja vene keeleteadlaste poolt esitatud hüpoteesid iga laenukihi geneesist.

Kolmas peatükk on pühendatud kohamurretes olevatele vene laensõnadele. Selles osas käsitletakse nii eesti murdealade ja nendega piirnevate vene alade suhteid ajaloolises kontekstis kui ka laenude levikut mõisteliselt ja territoriaalselt. Samuti vaadeldakse laenude mugaanemisviise erinevatel keeletasanditel.

Teist ja kolmandat peatükki on vaadeldud sotsiolingvistikulises kontekstis ehk läbi ajalooliste, kultuuriliste ja ühiskondlike sündmuste, mis mõjutasid vene laensõnade jõudmist eesti keelde. Samuti leidub töös palju näiteid, mis aitavad tekstist kergemini aru saada.

Töö kirjutamiseks on enamasti kasutatud Paul Ariste raamatuid „Keelekontaktid“ (1981) ja „Sõnalaenuõbu“ (2010), Anita Seppeti diplomitööd (1981), võõrkeelsest kirjandusest Rogier Blokland'i „The Russian Loanwords in Literary Estonian“ (2009). Murdeid analüüsitakse Mari Musta (2000) raamatu alusel.

1. Laenamisest

Käesolevas peatükis käsitletakse laenamist kui protsessi. Vaadeldakse lähemalt laenamise mõistet ja vene laensõnade uurimise ajalugu. Samuti analüüsitakse laensõnade kohanemist eesti keeles.

1.1 Laenu mõiste ja laenude kohanemisviis

Vaadeldes lähemalt laenu mõistet eesti keeles, võib Eesti Keele Käsiraamatus (EKK 2007:L9) leida täpse sõnaseletuse: laenudeks nimetatakse „teisest keelest võetud uusi keeleelemente: kas laenhäälik, -liide, -tarind, -tüvi, -sõna, -väljend või -täendus“. Lisaks sellele peetakse laenamist üheks sõnavara rikastamise allikaks (Pedaja 2006:28).

Eesti sõnavaras esinevad lisaks oma- ja tehistüvedele ka laentüved. On uuritud ligikaudu 5464 - 5539 lihttüvet, millest laensõnade gruppi kuulub 2242 - 2698 sõna (EKK 2007:L6). Võrreldes teiste laenudega, võib väita, et vene laensõnade arv on eesti keeles keskmine.

Huno Rätsepa (1983:539) järgi on võõrkeelsed tüved, võrreldes eesti keelele omaste kahasilbiliste lihttüvedega, eeldatavasti kolme- ja enamasilbilised:

Nt. Nädal < **nätälä* (slaavi laen)

Laensõnad jagunevad kaud- ja otselaenudeks ehk kas kolmanda keele vahendusel või kolmanda keele abita keelde tulnud laenudeks. (EKK L11). Samuti võib neid eristada tähendus- ja tõlkelaenudena. Näiteks kasutatakse seoses vene ja inglise keele mõjuga eesti keele sõna „*täna*“ tähenduses „praegu“ (EKK L13). Vene keelest täpselt tõlgitud keeleelemendid koos algupärase tähendusega on järgmised sõnad: *lööklane* ~ ударник, *kergetööstus* ~ легкая промышленность, *tualettsepp* ~ туалетное мыло jt. (EKK L14)

Laenude ilmumist eesti keelde mõjutavad erinevad tegurid. Siia kuuluvad ajaloolised, kultuurilised ning ühiskondlikud sündmused, mõnikord ka psühholoogilised põhjused. Alguses, kui kirjakeel ei olnud veel välja kujunenud, toimus sõnade laenamine suuliselt. Hiljem, seoses kirjakeele loomise ja arenguga, soodustas kirjasõna paljude laenude

ilmumist ja püsivust eesti keele sõnavaras. Tänapäeval tulevad uued laenud eesti keelde nii suuliselt – meedia (raadio, televisiooni) kaudu – kui ka kirjalikult. Teistele kirjalikele mõjukanalitele on lisandunud Internet. (EKK 2007:L9)

Enamik võõrsõnu, mis on jõudnud eesti keele sõnavarasse, on allunud eesti keele seaduspärasustele. K. Pedaja (2006:28) sõnul toimub laenamise protsess harilikult uue mõiste, nähtuse, olendi või eseme loomisel. Viimasel ajal on märgata aga kalduvust kasutada kõnes võõrapäraseid sõnu ja väljendeid omakeelsete vastete asemel.

Siinkohal tuleb täpsustada, et võõrsõna ja laensõna ei ole päris sünonüümid. Rogier Bloklandi (2009:14) sõnul laensõna on seesama võõrsõna, mis on aja jooksul foneetiliselt ja morfoloogiliselt mugandunud keeles. Võõrsõna on keeles kohanemata ja ja sellele osutavad mõned võõrjooned (helilised klusiilid – *g, b, d*, tavapäratu rõhk jne)(EKK O16).

Selleks, et uus laensõna juurduks eesti keeles, peab see muutuma eestipäraseks (EKK 2007:L18). Keelesüsteem mugandab võõrsõna, alistades seda grammatika ja ortograafia reeglitele, samuti kohandades laenu häälikuliselt ning tähenduslikult.

Nt vn багаж > *bagaaž* > *pagas*

Peab märkima, et kohanemisel on vastastikune mõju, s.t mitte ainult sõna ei muutu keelele omaseks, vaid ka teistest keeltest sõnade pidev laenamine mõjutab keelesüsteemi, eriti grammatikat (Pedaja 2006:29).

K. Pedaja (2006:29) sõnul soodustavad ning samal ajal mõjutavad muganemisprotsessi erinevad tegurid. Nendest põhilisemad on:

- Kasutussagedus
Sõna lai levikuala soodustab kiiremat muganemist.
- Funktsioon
Üldkeeles kasutatud laensõna muganeb kiiremini kui laensõna erialakeeles.
- Laenamisviis
Kõnekeeles levib ja muganeb laensõna kiiremini kui sama sõna kirjakeeles.

Eesti keelele omastes sõnades ei esine võõrtähti, seega muudetakse laensõna eesti keele hääldussüsteemile sobivamaks. Oma häälikulised vasted asendavad võõrapäraseid, sõnal ilmub rõhk, välde ja palatalisatsioon, mis osutab sellele, et eesti keelele kui süsteemile on mugavam tavapärase häälduskuju kaudu uusi laene oma sõnavarasse vastu võtta. (Pedaja 2006:29)

Võõrsõnade ilmumine eesti keelde toob kaasa variatiivsuse, mis tähendab ühe sõna mitu kirjutamis- ning hääldamisviisi. Varieerumine sõltub laenamisviisist, kasutussagedusest ning sõna fonoloogilise struktuuri keerulisusest. Variatiivsust võiks nimetada vaheetapiks, kuna eesti keele omase rõhu, palatalisatsiooni ning välte kujunemine sõnas osutab sellele, et see on keeles kinnistunud. (Pedaja 2006:30)

1.2 Vene laensõnade uurimisest

On tõsiasj, et ühel või teisel rahval on olnud erinevatel ühiskonna ajaloolistel arengujärgudel kokkupuuteid teiste rahvastega, mis on jätnud jälgi mõlema rahva ajalukku, kultuuri ja keelde. See kajastub nii sotsioloogias kui ka inimese-, poliitika- ja keeleteaduses ning on saanud suuremal või vähemal määral nende teaduste uurimisobjektiks.

Iga rahva jaoks on väga tähtis säilitada oma rahva identiteet ehk eneseteadvus, mis avaldub selle rahva kultuuris ning keeles.

Kuna sõnade laenamine rikastab kultuuri ja keelt, on muutunud keelekontaktide uurimine veel üheks teadusharuks.

Vaadeldes vene laensõnu eesti kirjakeeles, lähtutakse kirjakeele esimesest tähendusest ehk ühiskeelest, kuna teise definitsiooni järgi peetakse kirjakeeleks kirjalikku keelt ja kõiki kirjaallikaid (Blokland 2009:13).

Kirjalikes allikates fikseeritud sõnad võimaldavad uurida vanemaid laensõnu. Esimesed allikad eesti-vene keelekontaktide kohta pärinevad 1693. ja 1732. aastast – need on filosoof Gottfried Wilhelm Leibnizi ja orientalist Hiob Ludolfi kirjavahetus eesti-

slaavi suhetest (Wessel 2003/2004, viidatud Blokland, Kehayov 2010 järgi) ning Anton Thor Helle grammatika ja sõnaraamat koos lühikese vene laenude nimekirjaga. Juba 19. sajandi alguses ilmus esimene amatöörlik artikkel vene laensõnadest eesti keeles, mille autoriks oli Karl Moritz von Brömsen. (Blokland, Kehayov 2010)

Tuleb siinkohal mainida ka A.W.Hupeli (1780, 1818) ja F.J. Wiedemanni (1869, 1893) eesti-saksa sõnastikke, mis on saanud aluseks järgnevatele eesti-vene keelesuhete uurimustele (Blokland 2009:62–63).

19. sajandi lõpus tegeles slaavlaste ja läänemerelaste keele- ja kultuurikontaktide uurimisega Mihkel Veske (1890), millele hiljem toetus 1952. aastal P. Ariste oma töös. Järgmine uurimustöö ilmus alles 1947. aastal – see oli Villem Ernitsa töö pealkirjaga „Russko – èstonskie jazykovye otnošenija“. (Blokland, Kehayov 2010)

Keeleteadlaste seas, kes on 20. sajandil uurinud eesti-vene keelesuhteid, on palju silmapaistvaid ja nimekaid teadlasi. Eesti keelemehed, kes elasid ja töötasid välismaal, on Andrus Saareste, Julius Mägiste, kodumaal on selle teemaga tegelenud Paul Ariste, Huno Rätsep, Paul Alvre jt. Mari Musta uurimisobjektiks on vene laensõnad eesti murretes, põhjalikud uuringud vene laensõnadest on esitatud Anita Seppeti diplomitöös, samuti on käsitletud ka hilisemaid uuringuid Rogier Bloklandi raamatus „Russian loanwords in literary Estonian“, millega autor on andnud oma panuse eesti-vene keelesuhete uurimisse. (EKK 2007:SJ9; Blokland, Kehayov 2010)

Soome-ugri võrdlevas keeleteaduses on kasutusel võrdlev-ajalooline meetod. Selline meetod (EE) võimaldab käsitleda ja leida sugulaskeeli ja murdeid neid omavahel võrreldes. Rohkem tähelepanu pööratakse häälikuvastavustele ja laensõnade uurimisele.

Eesti-vene keelesuhteid on ka vaadeldud läbi võrdlev-ajaloolise meetodi prisma, esimesena kasutas seda Mihkel Veske oma uuringus, kuigi tema vaateid ja kokkuvõtteid ei võetud teiste keeleteadlaste ja koolkondade poolt üheselt vastu (Ariste 1952:700).

2 Vene laenud eesti kirjakeeles

Käsitledes eesti-vene laenusuhteid, võib ühe probleemina nimetada ühe või teise laensõna kuuluvust kindlasse laenukihti, sest keeleteadlaste seisukohad laenamise aja ja laenukihtide nimetuste osas lahnevad. Seoses sellega on võimalusel iga laenukihti vaadeldud nii eesti kui ka vene keeleteadlaste vaatenurgast.

Vene laenude eristamine laenukihtidesse on tinglik ning sõltub ajalooliste ja kultuuriliste andmete tõepärasusest ja arvukusest.

Käesolevas töös on võetud aluseks Mari Musta (2000:11) poolt pakutud eesti keelde tulnud vene laensõnade tinglik jaotus gruppidesse: slaavi, idaslaavi ehk algvene ja muinasvene ehk vanavene keele laenud, nendele järgnevad vanemad vene laenud, uusvene keelest uuemad vene laenud ning uusimad ehk hilislaenud.

Eesti etümoloogiasõnaraamatus(2012) tuuakse esile kaks vene laenude rühma: vanavene laenud(laenatud 7. - 14. sajandini) ja vene laenud(tulid eesti keelde 15. sajandist alates). Sõnaartiklites kasutatakse siiski ka mõisteid slaavi laen(nt. kannel), algslaavi laen(ais), vanaslaavi laen(nt tragi).

2.1 Slaavi ning algvene laenud

Mari Musta (2000:11) järgi peetakse kõige ürgsemateks slaavi ning algvene laene. Kuna vene keele ajaloo- ja arenguetappide jaotus vene keeleteaduses erineb eesti keeleteadusele omast, siis on traditsiooniliselt slaavi ning algvene laenukihid ühendatud ühte gruppi.

Mari Must (2000:11) iseloomustab slaavi laene niimoodi: „...meie ajaarvamise alguse paiku tulnud esimesed slaavi laenud...“, algvene laene vastavalt: „...meie ajaarvamise I aastatuhande teisest poolest pärinevad idaslaavi ehk algvene laenud...“.

Huno Rätsepa (1983) sõnul on slaavi laenud tulnud eesti keelde „muinasvene keelest või muust vanast slaavi keelekujust“ ning laenamise protsess võis ulatuda kuni XIII

sajandini. Neid sõnatüvesid on eesti keeles umbes 54 – 75, mis on 0,97% – 1,35% kogu tüvevarast.

Anita Seppeti (1983:75) andmetel leidub eesti keeles 65 slaavi laenu, mis on tulnud enne uusvene keele teket. Sellesse gruppi kuuluvad järgmised sõnad:

Ait, aken, humal, hurt, ike, jää, kaatsad, kasukas, kimalane, koonal, kurk(– u), lahits, lava, lavats, lina, linask, liud, lodi, loog, look, lusikas, lõim, lõiv, mässama, määr, naat, nädal, pagan, pajatama, papp, pard, pasmas, perv, piird, pund, päsmer, raadama, raamat, raja, ramm, rangid, ravima, rist, saabas, saan, sahk, sirp, sundima, tapper, tuba, tuhkur, tulp, turg, tusk, tõlkima, und, vaagen, vaba, vaen, varblane, virb, vits, võlu, värav, värten. (Seppet 1983:75–76)

Eesti etümoloogiasõnaraamatu(2012) andmetel ei kuulu vene laenude hulka järgmised sõnad: ait, jää, kurk, lava, loog, lõim, lõiv, päsmer, ramm, rangid, tuba, virb.

Paul Ariste (1981:83) väidab, et juba viimasel aastatuhandel e.m.a. toimus tutvumine slaavi hõimude kultuuri ja keelega.

Eestlased olid esimesed oma sugulasrahvastest, kellel olid kõige varasemad kokkupuuted slaavlastega. See mõjutas seda, et eesti keeles kujunes välja sugulaskeeltest kõige suurem slaavi laensõnade kiht. (Ariste 2010:131)

Esimesed pidevad keele- ja kultuurikontaktid olid eestlastel arvatavasti slaavi hõimudest lääneslaavlastega, kes asusid tol ajal Visla ja Oderi vesikonnas ning jõgedevahelisel Läänemere rannikul ja keda peetakse lužitsi kultuuri alusepanijateks. Kokkupuuted merel ja kuival maal on jätnud jälgi eesti keelde ning maakultuuri – nii on kasutusele võetud tööriistade tüübid, pronksivalamise tehnika ja maaharimisvõtted, lužitsi keraamika. (Ariste 1981:83)

Tihedate kokkupuudete olemasolu lääneslaavlaste ja läänemeresoomlaste vahel tõestab ka see fakt, et nii eesti kui ka sugulaskeeltes on säilinud tänapäevani slaavlaste vana nimetus. Etümoloogilise sõnaraamatu (2012) järgi sõna „vene“ on alggermaani keelest pärit, mis hiljem tuli kitsama tähendusega saksa keelde :

Vene ~ (<algger. **wened* – ,<sks. *Wenden* ‘vendid ehk lääneslaavlased’)

Läänemeresoomlaste ja sakslaste omavaheliste kontaktide tulemuseks oli eesti ja sugulaskeeltes lääneslaavlaste, hiljem naabriteks saanud idaslaavlaste puhul ühise etnonüümi kasutamine. Nii oli soome keeles *Venäjä* 'Venemaa', *venäjä* 'vene keel', *venäläinen* 'vene; venelane'; isuri *vennä* 'vene, Venemaa'. Vadja keeles – *venäi*, *venää* 'vene'; vepsa *veña*, *venä* 'Venemaa', *veňal'ne* 'venelane' ning karjala *veña* 'Venemaa; vene keel'. (ETÜ 2012)

Umbes aastal 500, kui kirdepoolsetel eestlastel, hiljem vadjalastel, toimusid Novgorodi sloveenidega esimesed kokkupuuted, olid lõunaestlastel ehk ugalastel juba pidevad kontaktid krivitšitega (Ariste 1981:84).

Läänemerelastel ning slaavlastel olid kokkupuuted erinevates elusfäärides, seda tõendavad allolevad näited.

Tänu pidevale kauplemisele ja kaubandusele, on eesti keelde jõudnud järmised sõnad (Ariste 2010:132): turg ~ vv. *tǔrgŭ*; vn. *торг*; määr ~ *měra*, vn. *мера*; *korduvalt laenatud sõna* verst, virst ~ vv. *vīrsta*, vn. *верста*; pajatama ~ vv. *bajati*, vn. *баять* jt. (ETÜ 2012)

Ühiskondlikud sõnad, nagu rodu (vv. *rodŭ*, vn. *род*), vaba(vv. *svobodŭ*, vn. *свободный*) ja sundima (vv. **sǫditi*, *suditi*, vn. *судить*) kuuluvad samuti slaavi laenude hulka (Ariste 2010:132, ETÜ 2012).

Lääneslaavlastel olid linakasvatus ning põllundus varakult edenenud ning võib eeldada, et sõnad 'koonal' ja 'ike' on tulnud lääneslaavlastelt eesti keelde (Ariste 1981:84):

Koonal (< vv. *kǫdělŭ*, vn. 'кудель' (ETÜ 2012).

Ike (< algs. **jŭgo* – , vn. 'иго' (ETÜ 2012).

Kalanduse ja jahindusega seotud laensõnad jõudsid samuti eesti keelde, näiteks: hurt ~ vv. *hūrtŭ*, vn. *хорт*; kaits ~ vv. *котѣзы*, vn. *коти́зы*; und ~ vv. **ǫda*, vn. *удá* (ETÜ 2012).

2.2 Vanavene laenud

Muinas- ehk vanavene laenukihti nimetatakse tinglikult järgmiseks etapiks eesti-vene keelekontaktides.

Algslaavi keele jagunemist 3 gruppi (ida-, lõuna- ja läänepoolne) peetakse ühisidaslaavikeele ehk vanavene keele kujunemise alguseks (Ivanov).

Põhiliseks küsimuseks peetakse samuti vanavene keele ajapiiride kindlaksmääramist. Mari Musta (2000:11) järgi muinasvene keel eksisteeris XI kuni XIV sajandini. Huno Rätsep (1983) peab neid omakorda ikkagi slaavi laenudeks.

Samal ajal iseloomustatakse Eesti etümoloogiasõnaraamatus (2012:12) vanavene laene järgmiselt: „läänemeresoome keeltesse laenatud 7.-14. sajandini Pihkva ja Novgorodi vürstiriikide alal kõneldud vanavene keelest“.

Tiit-Rein Viitso oma töös „Pilk „Eesti etümoloogiasõnaraamatule“ “ (2012) väidab, et vanavene keel kujunes sel ajal, kui skandinaavlaste ehk Ruś vallutasid Novgorodi ja Pihkva aladel asuvad slaavi hõimud ning 988. aastal pöördusid ristiusku. Ristiusk soodustas autori sõnul kirjaoskuse arengut ja levikut, samal ajal ka vanavene keele teket.

Erinevad oletused vanavene keele laenukihi ajapiiride kohta on tingitud sellest, et muinasvene ehk vanavene keelt kui mõistet tõlgendatakse vene keeleteaduses erinevatest vaatenurkadest (Suprun).

Ühelt poolt nimetatakse vanavene keelt(RGES) ühisidaslaavikeeleks, mis tekkis oletamisi 6.-7. sajandil ning eksisteeris kuni 13.-14. sajandini.

Teiselt poolt iseloomustab vanavene keel idaslaavlaste kirjakeelt, mis kujunes välja oletatavasti 11. sajandil ning eksisteeris kuni 14. sajandini, mõnede andmete järgi kuni 17. sajandini (Suprun).

IX ja X sajandid olid sündmusrohked. Ajaloolises kontekstis peetakse kõige tähtsamaks Vana-Vene riigi, hiljem alates 882.a Kiievi-Venemaa rajamist. See on murranguline

sündmus nii mõnedele läänemeresoomlastele kui ka idaslaavlastele seoses nende ühendamise Rjurikute võimu alla. (Vinogradov)

Teiseks olulisemaks sündmuseks nimetatakse 988.a toimunud Venemaa ristimist. Ristiusku pöördumist ning selle levikut soodustas veel üks tähtis kultuuriline sündmus – 862. aastal filoloog Kirilli poolt koostatud slaavi alfabeet, teiste sõnadega kirillitsa, mis oli ristiusu kehtestamisel kasutusel. (Ivanova) Sellest ajast peale hakkasid ilmuma esimesed vanavene kirjalikud allikad.

Need ajaloolis-kultuurilised sündmused Venemaal on rikastanud vanavene keelt ja kultuuri. Idaslaavlaste ning teiste soome-ugri hõimude kokkupuuted eestlastega soodustasid uute nähtuste ning laensõnade tulekut eesti keelde ja kultuuri.

Nii on lisandunud eesti keele varasemate slaavi laensõnade hulka ristiusuga seotud sõnad, näiteks: papp ~ vv.*popŭ*, vn. *non*; rist ~ vv. *krŭstŭ*, vn. *крест* ning tuletised, nagu ristima ~ vv.*krŭstiti*, vn. *крестить*. Siia kuuluvad ka sõnad pagan – vv. *poganŭ*, vn. *поганый*; raamat – vv. *gramota*, vn. *грамота* ning nädal ~ vv. *nedělja*, vn. *неделя*. (Ariste 2010:133; ETÜ 2012)

Eesti etümoloogiasõnaraamatu(2012) järgi leidub eesti keeles 43-55 vanavene laenu.

2.3 Vanemad vene laenud

Vene keele kui iseseisva keele kujunemise lähtepunktiks on peetud 14. sajandit. Just sel ajal hakkas suurvene rahvus kujunema Rostov-Suzdali Vana-Venemaal. (Ivanov 1990:11)

Mari Musta jaotuse (2000:11) järgi vanemad vene laenud hakkasid jõudma eesti keelde 15.- 17. sajandil.

14. sajandist alates, seoses vene keele loomise ja edasise arenemisega, on jõudnud eesti keele sõnavarasse vene laenud, mida eesti kirjakeeles leidub 315-362, ligikaudu 5,69% – 6,54% kogu tüvevarast (Rätsep 1983).

Eesti etümoloogiasõnaraamatu(2012:14,16) järgi leidub eesti sõnavaras umbes 228 – 271 vene laenu, mis hakkasid jõudma alates 15. sajandist.

Vene päritoluga sõnu esineb ka eesti vanemas kirjakeeles, mis kujunes oletatavasti 16. sajandil põhjaeesti murderühma ehk Tallinna keele põhjal (EKK SJ12).

Anita Seppet oma diplomitöös (1981:12) väidab, et aastatel 1558 – 1583 toimunud Vene-Liivimaa sõda(EE) on mõjutanud eesti-vene kultuuri- ja keelekontaktide arengut, eriti Peipsi ääres ning Kagu-Eestis asuvatel aladel.

Kaudseks, aga samal ajal tähtsaks sündmuseks, mis mõjutas eesti-vene keelekontaktide arengut, peab Rogier Blokland (2009:21) patriarh Nikoni kirikureforme ja sellele järgnevaid õigeusutüüpe. Neid inimesi, kes olid uute reformide vastu ja pooldasid vene õigeusu vanu kombeid, hakati nimetama vanausulisteks e raskolnikuteks. Skisma ehk kirikulõhe põhjustas nende tagakiusamise ja sundis neid põgenema ka Rāpinasse, Gdovi, Alutagusele ja Piirissaarde.

Kuna 16. - 18. sajandite kirjandus oli suuremal määral vaimulik ning kirjalike allikate arv oli puudulik, on tegelikult raske kinnitada tolleaegse rahvakeele sõnavara rikkust, kuigi mõned vanas kirjakeeles esitatud vene laensõnad on tüüpilised eesti keelele (Ariste 2010:134).

Venelaste ning eestlaste kokkupuuted ja kontaktid on püsinud, millele P. Ariste (2010:134 – 135) sõnul osutab järgmiste sõnade loetelu:

Kaubavahetuse ning liiklemisega seotud laenud: *lootsik* ~ лодочка, *saan* ~ сани, *tulp* ~ столп, *teng* ~ деньга, *kõrts* ~ корчма jt.

Venemaalt imporditi nahku ning seoses sellega on eesti keelde laenatud metsloomade nimetused: *lasits* ~ лисица, *naarits* ~ норка, *soobel* ~ соболь.

Ühiskondliku eluga seotud leksika rikastus selliste sõnadega, nagu *piirits* ~ бирюч, *uulits* ~ улица, *tegu sõna mässama* ~ мешать, *pitsat* ~ печать, *saavel* ~ сабля jt.

Rahvuste nimetused, nagu *tatarlased* ('татары'), *türklased* ('турки'), *poolakas* ('поляк') on tulnud eesti keelde oletatavasti vene keele vahendusel.

Osa vene laene on jõudnud aianduse ning põllundusega seotud valdkondadesse, näiteks: *sahk* ~ *coxa*(endine *ader*), *vigel* ~ *вилы*(endine *hark*), *tatar*. Eesti keele ja murrete sõnavaras on kohanenud söögimajanduse alasse kuuluvad sõnad, nagu *kapsas* ~ *капуста*, *porgand* ~ ?*боркан, буркан*, *uurits* ~ *угрець*, *vislamari* ~ *вишня*, *kodujuustu* nimetus *sõir* ~ *сыр*, *liud* ~ *блюдо*, sõna 'leivapäts' teine pool ~ *печь* 'ahi' jt.

Ohtralt rõivastuse nimetusi ja selle valmistamisega seotud sõnu jõudis eesti keelde vene keele vahendusel, need on: *kalit* 'tasku, kott' ~ *калита*, *kaltsud*, *kaltsed* 'püksid' ~ *калоша* 'kaloss', *karman* 'tasku' ~ *карман*, *kilum* 'vaip' ~ *килим*, *келим*, *lint* ~ *лента*, *niit* ~ *нить*, *pugnits* 'nööp' ~ *пуговица* jt.

Vene laenudeks peetakse ka 17. sajandist pärinevaid sõnu, nagu *lesima* 'lammama' ~ *лежать*, *titt* 'nukk' ~ *дутья* ning *tolvan* 'tola, molkus' ~ *болван*.

Ka Alo Raun(2000) määratleb „titt“ vene laenuna, kuigi ETÜ(2012) järgi kuulub see sõna kas rootsi või alamsaksa laenude hulka.

Vaadeldes vene laensõnade levikut, mis on välja kujunenud 16. sajandil kahest murderühmadest nn. „tallinna“ ning „tartu“ keelte alusel, võib väita, et „tartu“ keeles esineb rohkem laene, eriti lõunaeesti murretes. Palju vene laene on jõudnud eesti kirjakeelde venelastega otsese naabruse aladel: nii Lõuna-Eestis ja selle kaguosas kui ka Pihkvas, Narva Jaanilinnas. (Ariste 2010:136)

2.4 Uuemad laenud ning uusimad ehk hilislaenud

Alates 18. sajandi keskpaigast hakkab kujunema normeeritud ja korrastatud rahvalik vene kirjakeel, samuti ka kirjanduskeel (Vinogradov).

Eesti keeleteaduses nimetatakse seda uusvene keeleks (Must 2000:11).

Kuna pärast Põhjasõda, mis toimus aastail 1700–1721, läks Eesti Vene riigi võimu alla, siis kaks rahvast – eestlased ja venelased – olid sunnitud elama koos ühes riigis (EE).

See mõjutas suuremat vene laensõnade tulekut eesti keele sõnavarasse, näiteks: *karaulsk* 'valvur' ~ *караульный* (Ariste 1981:89).

Ühendamine Venemaaga soodustas kaubanduslike sidemete arenemist. Vene turule jõudsid Balti kubermangude viinapõletajate tooted, samuti nuumhärjad. Kaubandus mõjutas vene käsitööliste, pagarite, lihunike, müür- ja puuseppade sisserännet ja töötamist Eesti linnades. (ENSV a. 1976, viidatud Seppet 1981 järgi)

1880 –1890. aastaid nimetatakse eesti ajalooks venestamise ajaks. Selline poliitika keelas eesti rahva vaba enesemääramise. Venestamine(EE) on eriti rängalt mõjutanud kultuurielu, samuti keelt. Seoses vene keele riigi- ning asjaajamiskeeleks saamisega ilmus eesti keelde hulk vene sõnu.

Rogier Blokland (2009:28–29) on jõudnud aga järeldusele, et venestamise poliitika läbiviimine Eestis mõjus pigem positiivselt, sest see soodustas rahvusliku eneseteadvuse ärkamist ja oma kultuuri ning keele alalhoidmist.

Anita Seppet on märkinud, et suurem osa võõrsõnu on laenatud suuliselt, kuigi kirjalikes allikates, nagu O.W. Masingu „Maarahva Nädalalehes“, esineb hulk venekeelseid sõnu (Kingsepp 1972, viidatud Seppet 1981 järgi).

Hilislaene, mis on jõudnud eesti keelde Mari Musta (2000:11) järgi 20. sajandi vältel, nimetab Anita Seppet tänapäeva laenudeks ning jaotab kahte rühma: enne ja alates 1940. aastast (Seppet 1983:76, 85).

Anita Seppeti (Seppet 1981:53) sõnul soodustas 19. sajandi lõpuks Eestis edenev tööstus eesti ja vene tööliste kontakte erinevates sfäärides, eriti tihedalt Narvas. Ka Pihkva-Bologoje raudteeliini kaudu arenesid eestlaste ning Venemaa sisekubermangude elanike suhted. (ENSV a. 1976, viidatud Seppet 1981 järgi)

20. sajandit peetakse marksistlike ideede ja meeleolude leviku alguseks, aga 1905. aastat nimetatakse murranguaastaks nii ajalooks kui ka ajakirjanduses. Sellel ajal toimunud ülevenemaaline üldstreik, mille eesmärgiks oli saada isikuvabadus ning õigused, lõppes tsaari manifesti väljaandmisega. Järgnevaid sündmusi kajastati ka Eesti bolševistliku hoiakuga ajalehtedes.(Seppet 1981:54)

Esimeses maailmasõjas (1914 – 1918) võitles umbes 100 tuhat eestlast tsaariarmee eest (Blokland 2009:29). Peale sõda toimus Venemaal riigikorra vahetus – pärast

Oktoobrirevolutsiooni 1917. aastal sai Vene impeeriumist Nõukogude Liit. Need sündmused määrasid ka Eesti lähituleviku. (Seppet 1981:55)

Anita Seppeti (1983:84) uurimused ÕS-i (1976) ulatuses näitavad, et enne 1940. aastat esines eesti keeles umbes 426 vene laensõna.

Suuremal määral on laenatud ühiskondlik-poliitiline (*leninism* ~ *ленинизм*, *miiting* ~ *митинг*, *sovhoos* ~ *совхоз*, *kolhoosnik* ~ *колхозник* jt), sõjandusalane (*dessant* ~ *десант*, *nekrut* ~ *некрыт*, *soldat* ~ *солдат*, *medal* ~ *медаль* jt) sõnavara ning rahvade, hõimude nimetused (*kirgiis* ~ *киргиз*, *komí* ~ *коми*, *usbekk* ~ *узбек* jt). (Seppet 1983:76-77)

Suure laenugrupi moodustab ka eluolu sõnavara – rõivastuse (*kaftan* ~ *кафтан*, *papaaha* ~ *панaha*, *sarafan* ~ *сарафан* jt) ja toidu (*morss* ~ *морс*, *okroška* ~ *окрошка*, *präänik* ~ *пряник*, *seljanka* ~ *солянка* jt) nimetused. Eesti keeles leidub ka palju erinevate tähendusvarjunditega halvustavaid sõnu: *huligaan* ~ *хулиган*, *palagan* ~ *балаган*, *turakas* ~ *дурак*, *aferist* ~ *аферист* jt. (Seppet 1983:80, 83)

Ülalmainitud sündmuste valguses eestlastel, kes elasid alates 1940. aastast juba Eesti Nõukogude Sotsialistikus Vabariigis, tihenesid kontaktid venelastega. See on tõik, et nõukogude eesmärgiks oli peale suruda inimestele ainukest ideoloogiat, meeolelu ja mõtteviise, mida viidi edukalt ellu samuti ka läbi ajakirjanduse. (Seppet 1981:101)

Nõukogude vene keelele on iseloomulik lühendite kasutamine, nii on eesti keelde jõudnud sellised sõnad, nagu *Litfond* (*литературный фонд* = *kirjandusfond*) ja *komsomolts* (*комсомолец*). Anita Seppet (1981:101) seletab seda nii: „vastava sõna puudumisel võeti tõlgitavast artiklist venekeelne sõna ja kasutati seda ka eestikeelses artiklis“.

Vene keele kaudu, mis Teise maailmasõja ajal suhtlemiskeeleks Nõukogude Liidu koosseisus olevate rahvuste seas, on eesti keelde jõudnud uuemaid laene (Seppet 1981:101).

Anita Seppet (1983:91) on jõudnud arvamusel, et alates 1940. aastast tuli eesti keelde üle 270 sõna. Kõige suuremad laenamised on autori sõnul (1983:85–87) ühiskondlik-

poliitilisest sõnavarast (*rassism* ~ *расизм*, *bolševik* ~ *большевик*, *prikaas* ~ *приказ*, *denga* ~ *деньга*, *neofašist* ~ *неофашист*, *ohkranka* ~ *охранка* jt). Samuti ka toidu (*sõrnik* ~ *сырник*, *pelmeen* ~ *пельмень*, *povidlo* ~ *повидло*, *rassolnik* ~ *рассольник* jt) ja rõivastuse (*maika* ~ *майка*, *trussikud* ~ *трусики*, *retuusid* ~ *рейтузы*, *halatt* ~ *халат* jt) nimetused, mis on kasutusel ka tänapäeval.

Vene keele vahendusel on eesti keelde ilmunud rahvusvahelisi sõnu ja tüvesid. Alates 1960. aastast on eesti keelde jõudnud spordi, teaduse ja tehnikaga seotud laensõnad, nagu: *akvalang* ~ *акваланг*, *kulturism* ~ *культуризм*; *kineskoop* ~ *кинескоп*, *kosmodroom* ~ *космодром* jt. (Seppet 1988:91,88)

Vene keele kaudu on eesti keelde jõudnud teiste NSV Liidu rahvaste keelte tüved, mille osakaal koos rahvusvaheliste tüvedega on umbes üks neljandik Seppeti(1983) poolt käsitletud vene laenudest.

Vaadeldes vene laensõnade jõudmist eesti keelde viimase paarkümne aasta jooksul, võiks seda iseloomustada Huno Rätsepa (1983:548) sõnadega: „naaberkeelte omatüvevarast laenude ilmumine on eesti keeles tagasihoidlik“.

Rogier Blokland (2009:372), analüüsides vene laensõnade arvu sõnaraamatute põhjal, on märkinud, et sõnade laenamine toimus nõ laineliselt. Eesti keele vanimates tekstides ja sõnastikus(1997) on fikseeritud ainult 8 sõna, EKÕS-is(1918) – 241 sõna. Tänapäeva vene laensõnade arv 1999.a ÕS-s on ligikaudu 742.

3 Vene laenud eesti murretes

Käesoleva peatüki eesmärgiks on analüüsida vene laensõnu eesti murretes ajaloolises kontekstis. Samuti vaadeldakse laenude levikut territoriaalselt ja tähenduslikult ning nende mугanemisviise erinevatel keeletasanditel.

Kuna eesti keeleteaduses mõistel „murre“ on kaks tähendust: nii kohamurded (dialektid) kui ka sotsiaalmurded (sotsiolektid), siis selles peatükis käsitletakse ainult kohamurdeid (Hennoste, Pajusalu 2013).

3.1 Vene laenud murretes enne 18. sajandit

Kui vanimate laensõnade vanuse määramiseks kasutati võrdlevat-ajaloolist meetodit, siis kirjakeele loomisega 16. sajandil on uuemad laenud kindlaks tehtud erinevate teadlaste, sõnastike ja trükiste abil. Samuti on vanimate laenude dateerimiseks uuritud hääbunud Lutsi keelesaare murrakut (Latgales Lutza rajoon) ja Pihkva oblastis asuvat Kraasna maarahvast. (Must 2000:578).

11. sajandil Vana-Vene riigi vürsti Jaroslavi Eesti aladele sõjakäigu tulemuseks on saanud Jurjevi kindluse asutamine ning Kagu-Eesti maksustus- ja andamikohustus. Kagueestlased olid Pihkva ja Novgorodiga seotud, seepärast peale Kiievi-Vene riigi lagunemist kui ka osaliselt pärast saksa ordurüütlite vallutusi jäid nad Pihkva alluvusse ja pöördusid õigeusku. (Must 2000:7–8)

Mari Must (2000:576), käsitledes vanemaid vene laene, jõudis järeldusele, et eesti murretes olevate vene laensõnade arv oli 18. sajandiks umbes 160, kõige rohkem esineb neid lõunaeesti murdes, eriti Kagu-Eestis, seoses kokkupuutega Pihkva murdega.

Lõunaeesti murretes leidub ka 25 sõna, mida ei esine teistes murretes ega kirjakeeles, näiteks: *hõlst* „ülerõivas“, *lohets* ~ *luhits* ~ *luits* „lusikas“, *sõir* „kodujuust“ jt (Must 2000:576).

Vanimateks laenudeks peetakse ka neid 135 sõna, mis on eesti murretes laialdasemalt levinud, need on: *aken*, *hurt*, *kasukas*, *lodi*, *lusikas* jmt (Must 2000:576).

Mari Must on märkinud (2000:8), et 14.-15. sajandi vältel vene õigeusu kirikute (Piirsaare) ja kloostrite (Petseri) rajamine, mis esinesid nii kindlustuse kui ka vene kultuuri ja usu keskses rollis, mõjutas lähipiirkondade usku ja keelt.

Olgugi, et Eesti oli 17. sajandil Rootsi võimu all, ei takistanud see piirialadel eesti-vene keele- ja kultuurikontakte, nõnda tekkisid Peipsi läänerrannikul, põhjakaldal ja Alutagusel vene asulad (Must 2000:8).

Vanemad laensõnad olid käibel paljudes murrakutes ning on suuremal määral kohanenud eesti keele seaduspärasustele kui nooremad laensõnad (Must 2000:578).

3.2 Vene laenud murretes alates 18. sajandist

Kuna Eesti oli 18.-19. sajandil Venemaa võimu all, siis eestlaste ja venelaste keelekontakte on peetud loomulikeks. See soodustas eriti 19. sajandil vene laensõnade jõudmist nii eesti kirjakeelde kui ka murretesse, mida tõendavad W. Hupeli(1780 ja 1818) ja F. J. Wiedemanni(1869) sõnaraamatutes ning O.W. Masingu „Maarahva Nädalalehes“ leiduvad sõnad, nagu: *prasník, präänik, soldat, plotnik, igratsema, kissell* jt. (Must 2000:578–9)

Isegi 20. sajandil Eesti Vabariigi kehtestamine ei katkestanud eesti-vene suhtlemist piirialadel, näiteks Petserimaal. Hilislaenud, mis on murretesse ja kõnekeelde tulnud 20. sajandi vältel, on: *kirsavoi, kukuruus, oblaava, praguul, propusk, pakaa* jt. (Must 2000:9:580).

Mari Musta väitel(2000:581) on tema uurimuse sõnaloendis uuemaid laene 2015.

3.3 Laensõnade levik murrakutes ja mõisteline liigendus

Seega, Mari Musta sõnul (2000:581), enamik vene laensõnu esineb Kagu-Eesti, Ida-Virumaa ja Põhja-Tartumaa murrakutes, mis on otseses kokkupuutes vene aladega.

Mari Musta (2000:581-588) uuringud näitavad, et kõige rohkem on laenatud vene päritoluga sõnu *K a g u - E e s t i m u r r a k u t e s* (Se Vas Rāp Võn ja Lutsi murrak) ~ 650 - 750 laenu, näited on toodud enamasti Setu murrakust: **ahvotnik, ohotnik** ~ *охотник* ‘jahimees’, **perednik** Se ~ *передник* ‘põll’, **tõkva** Se, **tõkna** Rāp ~ *тыква*

'*kõrvits*', Se **truutna** ~ *трутень* 'isamesilane', Se **tsuuda** ~ *чудо* 'ime', Vas **jaavitama** ~ *явить* 'üles andma, teatama' jt.

Samuti on vene laene ohtrasti *k i r d e r a n n i k u m u r d e s* (Vai Jõh IisR Lüg VNg), neid on umbes 600, nagu: VNg IisR **pudilnik** ~ *будильник* 'äratuskell', **kramoj** ~ *хромой* 'lombakas, lonkur', Jõh IisR **kladavoi** ~ *кладовая* 'sahver, ait', VNg **kabluk(as)** ~ *каблук* 'saapakonts', Lüg Vai Jõh VNg IisR **tats** ~ *дача* 'suvila, suvemaja' jt (Must 2000).

Nendest umbes 100 sõna on fikseeritud Iisaku eesti-vene kakskeelsel alal (IisR), nt: **skameika** ~ *скамейка* 'pink', **smaroda** ~ *сморода* 'sõstar', **matseha** ~ *мать-и-мачеха* 'paiseleht', **ussat** ~ *ушам* 'saunatoober' jt (Must 2000).

Lõuna eesti murretes (M T V) leidub ligikaudu 200 vene laenu, nendest on: Võn Räp Plv Vas **igratama** ~ *израть* 'hullama, rahutu olema', Nõo **ratnik** ~ *ратник* 'sõdur, tsaariarmee tagavaraväelane', pero ~ *непо* 'sulg', Võn Räp **sakol** ~ *закол* 'süvaveemõrd, kalatõke' jt (Must 2000).

Põhja eesti idamurretes, mida Mari Must (2000:584) nimetab „vahelülilis lõuna eesti ja kirderannikumurde vahel“, on esitatud 150 sõnu, mis lisaks idamurdele esinevad lõuna eesti murretes: Võn **ikra** ~ *укра* 'kalamari', Rõu Plv Vas Räp **pitin** ~ *сбитень* 'soe siirupijook', Se **tuman** ~ *туман* 'udu', Võn **strelka** ~ *стрелка* 'pool, õievars', Võn Räp Rõu **sikuska** ~ *сикушка* 'talveõng' jt (Must 2000).

Ida murdeid (Trm Kod IisI) esindavad samuti sellised laenud, nagu: Kod **kukuska** ~ *кукушка* 'talveõng, noor väike loom', Trm **padarožnik** ~ *подорожник* 'teeleht', Trm **botvinja** ~ *ботвинья* 'külm (kala) kvassi ja keedetud rohelistega', Trm Kod **paduska** ~ *подушка* 'padi' jt (Must 2000).

Vähemal määral leidub vene laensõnu *s a a r t e* ja *l ä ä n e m u r d e s*, siia kuuluvad: Aud **muravei** ~ *муравей* 'sipelgas', Saa **maslonka** ~ *маслénka* 'õlik, õlikann', Kaa **turnoi** ~ *дурной* 'lollakas, raha', Kaa **lutsnik** ~ *ключник* 'võtmehoidja' jt (Must 2000).

Mari Must (2000:585) rõhutab, et murrete ja kõnekeeles vahendusel on võetud kirjakeele sõnastikesse 380 sõna, umbes 100 on võetud sõnaraamatusse otse vene kirjakeelest,

mitte murrete vahendusel - *arhierei, baškiir, barakk* jt. Kuigi leidub sõnu, mis on püsinud ainult murretes, eriti ohtrasti Setu, Iisaku ja Lutsi murrakus (Must 2000:579).

Siiski on teatud hulk sõnu, mis ei ole jõudnud eesti keele sõnaraamatutesse, näiteks: **paraban** ~ барабан 'trumm', **tavaar** ~ товар 'kaup', **pitski** ~ стучку 'tuletikud' jm (Must 2000).

Nõnda võib väita, et eesti murded mängivad tähtsat rolli vene laensõnade ilmumisel eesti kirjakeelde. Võrreldes põhja- ja lõunaeeesti murdeid, jõudis Mari Must (2000:587) arvamusele, et eesti sõnavaras on suurem määral põhjaeeesti murretest pärinevaid vene laene, kuna kirjakeel ise kujunes välja põhjaeeesti keskmurrete alusel ja rikastab oma sõnavara eelkõige lähedaste põhjamurrete abil. Lõunaeeesti murretes olevad vene laenud on kirjakeele jaoks struktuuriliselt võõrad, seega neid on kirjakeeles vähe. Mõlema murdegrupi laensõnade erinevusele osutavad sellised näited: **eP ja kirjakeel** – *kiisel, tatar, tikk*; **eL** vastavalt – *kiisla, tatrik, tõkk* jt.

Mari Musta uuringud (2000:557-575) osutavad sellele, et eesti murretes olevad uuemad vene laensõnad pärinevad erinevatest elusfääridest.

Suuremal määral jõudsid keelde sellised sõnanimetused ja mõisted aladel, kus eestlastel ja venelastel olid pidevad ja kauakestvad kontaktid, seega on palju näiteid välja toodud Setu murrakust.

Põllunduse ja karjandusega tegelesid eesti hõimud juba muistest ajast, samuti ka aiandusega, eesti murrete sõnavarasse on tulnud venepärased aed-, puu- ja teraviljakasvatuse nimetused, näiteks: *kartohk, maak, kruuss, limon, tatar, kukuruus, ugurits, tõkva* jt. Sellesse gruppi kuuluvad põllutööriistade (*krabli, pluuk, vaalik*) ja põlluharimise (*kombain, povosnik*) nimetused. Vene keelest on tulnud mõnede koduloomade ja -lindude nimetused: *petu, indjuk, asjol, korova, kroolik, põkk* jm. (Must 2000:557)

Eesti kalanduse arengust soodustasid eestlastega kokkupuutes olnud vene kalurid, nende püügitehnika, -riistad ja -tüübid, mis võeti kasutusele üle Eesti. Nii tuli eesti keelde palju venepärast kalandusalast sõnavara: *kanat, satsokk, lodka, sudna, krabli, jaakar* jm (Must 2000:558).

Eesti murrete sõnavara on rikastanud ka venepäraste ühiskondlik-administratiivsete sõnadega, eriti Kagu-Eestis: *tamoosna, deputaat, atestaat, ukaas, arestant, kantor, hiljem tulnud kolhoos, sotka, selsavet, propusk* jt (Must 2000:569).

Eesti murretes leidub õigeusu ja kommetega seotud sõnu: *laadan, rai, ikoon(a), hospidi, panihiida, pominkad, kiisla, troitsad, maslenitsa* jm (Must 2000:571-2).

Samuti on ka levinud vaba aega tähistavad mõisted: mänguvahendid (*laptaa, paalka, määts(ik)*), kaardimängudega seotud *mast, podkidnoi, turak* jne. Muusikariistadest on laenatud *karmoška, bajaan, paraban, puuben*; tantsunimetused *trapak, krakovjakk, kasak(as)*. Samuti setu murrakule omased *istjad, prasník, kulanje* jm. (Must 2000:572-3)

Hulk vene riiete ja esemetega seotud sõnu on kasutusele võetud setu murrakus: *perednik, žiletka, varatnik, kassinka, kabluk(as), kašmiir, satiin, voilok* jt (Must 2000:566-8).

Enamik toitude ja jookide nimetusi on samuti venelastelt laenatud: *kama, kiisel ~kiisla, ikra, molok, varenja, masla, präänik, mjoot* jt (Must 2000:565-6).

Ka palju loodusega seotud sõnu on tulnud Eesti murretesse vene keele kaudu. Nendest on taimede ja puude (*kaliina, maliina, valerjan, verba*), metsloomade, lindude ja kalade nimetused (*jooš, salavei, savää, kilk, jaas, ookun*). (Must 2000:574-5)

Vähemal määral on esitatud eesti murretes arstiabi- ja tervishoiu (*apteekaa, kraadusnik*), hariduse ja kultuuri (*puukva, lineika, gimnaasia*), majapidamistarvete (*baanka, pudilnik, serkal*) ja perekonnaga (*paabuska, mamka, familia*) seotud sõnu. Erigrupi moodustavad vene keelest tulnud halvustava varjundiga sõimusõnad: *tolvan, turak, huligaan* jm. (Must 2000:570,574,565,575)

3.4 Laensõnade kohanemise seaduspärasused

Nii nagu kirjakeeles, kohanevad ka murretesse tulnud vene laensõnad iga murderühma või murraku keeleliste seaduspärasustega.

Vene laenud on suuremal määral tulnud vene murretest, nimelt vene keskmurretest ehk Pihkva ja Oudova murderühmadest, millega piirnevad Setu külad, Pihkva ja Peipsi

järve äärsed alad, Kraasna ja Lutsi keelesaared, samuti ka Iisaku eesti-vene kakskeelsusala. Seoses sellega leidub ülalmainitud murrakute häälikusüsteemides sarnasusi.

3.4.1 Laensõnade foneetiline kohanemine

Vene laensõna, jõudes eesti murrete sõnavarasse, kohaneb kõigepealt foneetilisel tasandil. Mari Must (2000) jaotab need 4 gruppi: *kaas-*, *täishäälikute kohanemine*, *rõhu* ja *astmevahelduslikud muutused*.

Murretes ja murrakutes esitatud seaduspärasustes puuduvad kindlad üldreeglid ning samal ajal on palju erandeid, seega selles töös on foneetilisel tasandil välja toodud kõige levinumad tunnused ja muutused.

Kaashäälikud kohanevad 3 viisil, need on **substitutsioon** ehk keeletüksuse asendus teisega, **geminatsioon** ehk häälikupikkuse muutumine ning **palatalisatsioon** ehk peenendus.

Kõige suuremal määral leidub laensõnades substitutsiooni (Must 2000:491-509) tunnuseid. Enamik venepäraseid konsonante e kaashäälikuid asendub eesti omasega. Samuti sõltub asendamine hääliku positsioonist sõnas – kas häälik asub alguses, keskel või lõpus. Järgnevalt on välja toodud koondandmed:

1. Vene helilised klusiilid e sulghäälikud **г, б, д**, mis asenduvad fortistega **k, p, t** (*toobra* ~ `toobra < до́брыĭ jm).
2. Venepäraseid **с, ш, ж, з, щ** korvatakse kas ~**ś**, ~**ss** või ~**ʹss**-ga (Se Iis *Lut sallaś* < шала́ши, `musser < му́сор jt).
3. Vene murretes levinud afrikaadid (**ч, ц**) lõunamurretes on asendatud kas **ʹs-** või **ts-**, mujal **s-** ga: *Se ʹtsuuda* ~ *tsüüda* < чýдо, eR `siesta ~ `sista < чýстый.
4. Vene ahtushääliku **x** ja eesti **h** erinev moodustamisviis sunnib „x“ asendama kas klusiiliga **k** (*kari* ~ *hori* < ко́рь, хо́рь) või **hk-**: *mahkorka* < махо́рка.
5. Eesti keelele võõras häälik **ϕ** on substitueeritud kas **v-**ga (vuttar < футля́р), **h-** /**hh-** (*hansa* < ф́анза) või IisR ja Se levinud **hv-/ f-** (kaftan ~ kahvtan < кафтáн). Harvemini esinevad **hl-** ja (**p**)**l**: *Kuu plott* < ф́лóт, Jür purask < фу́ра́жка.

Vähemal määral on esitatud sellised asendamiseks häälikupaarid, nagu **v ~ b** (*povosnik* ~ *pobosnik* < *повозник*), vene **в ~ ф** asenduvad eesti **hv ~ uh ~ h ~ u ~ v** (*laafka* ~ *lauhka* < *лавка*), samuti **n ~ l** ja **l ~ n** sõnapaarides (*Trm ravin* ~ *ravil* < *равина*, *Se krustan* < *хрусталь*)

Asendusprotsessi käigus ülalmainitud kaashäälikud kas kaovad (*hootka* < *сходка*, *lorutama* < *хлопотать*, *Lut opša* < *вообще*) või tekkivad häälikute vahele (*V hargierei* < *архиерей*, *Vai kleionka* < *клеёнка*).

Konsonantide geminatsioon e kaashäälikute pikkuse muutus on suuremal määral levinud lõunaeesti (V ja T) murretes 3-silbilistes lühikese esisilbiga käändsõnade nominatiivis e nimetavas käändes, näiteks: *pakon g pagoni* < *пагон*, *tumman g tumana* < *туман*, *sarraai g saraja* < *сарай* jt.

Geminatsiooni tunnuseid leidub ka sellistes sõnades nagu *sammavaar* < *самовар*, *kammandam(m)a* < *командовать* jt. (Must 2000: 510)

Palatalisatsiooni tunnused on levinud suuremal määral vene aladega piirnevas setu murrakus ja Iisaku murrakus, vähemal määral saarte ja läänemurdes, kirderanniku- ja hiiu murrakutes puudub üldse.

Mari Must (2000:511-514) on märkinud, et kaashäälikute peenendus võib kas nõrgalt väljenduda või olla säilinud (Se) või ebastabiilne olla (Iis). Palatalisatsioon sõltub konsonandi asendist sõnas ja esineb kas alguses (*Se leika* < *леика*, *mjoot* < *мёд*), keskel (*Se kašelok* < *кателок*, *Se kudrjava* < *кудрявый*) või lõpus (*eL V koosõr* < *козырь*, *apt'eekar* < *аптекарь*).

Peale konsonantide alluvad foneetilistele reeglitele **vokaalid** ehk täishäälikud. Eesti keele ja murrete jaoks on iseloomulik sõnarõhk 1. silbil, vene laensõnade kohanemise uurimisel on vaja teada sõna esialgset rõhulisust või rõhutust. (Must 2000:514-526)

Siinkohal on välja toodud kõige levinumad täishäälikute asendusjuhtumid:

1. Kui vene laensõna 1. silbis esineb rõhulises positsioonis, siis eesti keeles seda edastatakse lühikese või pika häälikuga, näiteks: (*`)masla ~maasla* < *масло*, *loder* ~ (*`)looder* < *лодырь* jt.

2. Rõhueelses silbis asuvate täishäälikute substitutsiooni korral on tunnuslik **e > i** muutus: *midal'* < медал', *pihota* < пехота, *pinaal* ~ < пенал, kuigi mõnikord **e** ei muutu: *pero* < перо, *venets* < венец jne.
3. Pihkva murderühmast pärinev vene **e** asendamine **я**-ga, eesti keeles edastatakse **ä**-ga: *mäža* < мяжа, *läsatama* < лежать jt.
4. Jekanje on vene **ë** substitutsioon kas **jo-** või **o(~ö)**-ga: *šolk* ~ *sölk* < шёлк, *l'ohka* ~ *löhka* < лёгкий, *peljonka* ~ *pelönka* < пелёнка jt.
5. Venepärasead **a>o** ja **o>a** muutused on kodunenud ka eesti murretes, kuigi kõige tavalisem on mõlema variandi kasutus: *hodak* ~ *hadak* < ходок, ходак, (')kaldun ~ 'koldun < колдун, *ohotnik* ~ *ahvotnik* < охотник jt.

Samuti leidub muidki täishäälikute asendusi, näiteks **u(y)>ü~üü** Krk tübin < дубина; vene **ы> i ~ii** Lut rissak < рысак; vene **ю > u ~uu, ü ~üü, iu ~ i, jo:** kluušt < хлюст, 'plüüda < блюда. Samuti vene **я**, mida asendatakse kas **ja ~jaa, ä ~ää**, harvem **a ~aa:** *jaarus* < ярус, *jablok* < яблоко, 'kläätva < клятва, rääd ~ räät < ряд jt.

Mari Musta (2000:527-530) järgi on rõhu muutused veel üks vene laensõnade foneetilistest kohanemisviisidest. Vene sõnad, mille esialgne rõhk on 1. silbil, muganevad kiiremini eesti murretes, vastasel juhul eesti keelesüsteem püüab nende rõhku nihutada 1. silbile, näiteks esialgselt rõhutu vokaali pikendamise abil: *kraavat* ~ *kroovat* < кровать, *raaduska* ~ *podúška*.

Samal ajal on levinud 1. silbi vokaali või terve silbi kadu 3- ja enamasilbilistes sõnades, näiteks: *hoota* ~ *hooda* < охота, 'kraima < израть, *karodnik* ~ *karot'nik* < огорожник. Mõnikord on jäänud tervest sõnast ainult pearõhuline silp: *jaar* < ярус, *klopp* ~ *klops* < хлопец.

Mari Must on märkinud (2000:530-531), et neile sõnadele, mis on edukalt kohanenud murrete sõnavaras, on iseloomulik astmevaheldus (laadi- ja vältevaheldus, sufiksiline astmevaheldus). Seda tõestavad laiemal levikuga laenude näited: *kukal* g 'kukla < кукла, *tolk* g *tolgu* < толк jt.

Geminatsioon Võru ja Tartu murretes osutab sellele, et tegemist on ka astmevaheldusega: *pritan* g *pridana* < приданое, *kannav'* g *kanava* < канáva jt.

Kirderannikumurretes üldiselt vältevaheldust ei esine nii oma- kui ka laensõnades, kuigi leiduvad mõned näited: *Kuu popp g pobi* < *nón*, *Jõh Vai kattuska ~ kaduska* < *катышка* jt.

3.4.2 Laensõnade morfoloogiline kohanemine

Laensõnadele on tunnuslik morfoloogiline kohanemine kas sõnaliigi või morfeemide järgi.

Mari Must (2000:532) jõudis järeldusele, et kõige enam on murrete sõnavarasse jõudnud substantiivid ehk nimisõnad – 1640 ehk 81,5%. Selleks, et kohaneda eesti murretes, on vaja venepärastel sõnadel eesti lõpu- ja sisekao seaduse kohaselt kaotada nominatiivi lõpust vokaal, mis omakorda esineb türevokaalina.

Siia kuuluvad naissoost **a-** / **я-** lõpulised sõnad nominatiivis ehk nimetavas käändes (*aasbuuk,-a* < *áзбука*, *trussin g trusina* < *дружина*); vene **o-lõpulised** keskssoost asenduvad **a**-türevokaaliga, näiteks: *kor(u)t g koruda* < *коры'то*; konsonandiga lõppevad meessoost laenud saavad samuti genitiivis **a-** türevokaali: *paran,-a* < *баран*, *solk g solga* < *шѣлк* jm.

Samal ajal on levinud ka **i-türevokaal**, mis on esitatud vene peenedusmärgiga **-ь** **lõppevates** naissoost sõnades (*krava|t', -ti* < *кровáть*, *sinel(')* < *шинѣль*), kuigi on juhtumeid, kui **i-/u-** esineb sõnas ootuspärase **a-** türevokaali asemel, näiteks *noos g noosi* < *ноша*, *korm,-i, korm,-u* < *корм* jt.

Adjektiivid ja substantiveerunud adjektiivid, mida on Mari Musta järgi (2000:537-539) eesti murretes vastavalt 85 ja 45, on suuremal määral **a-lõpulised**: *bleedna* < *блѣдный*, *launa* < *славный*, *poodra* < *бóдрый*, *maroosina* < *морóженое*, *paraadna* < *пара́дное*, *sappasna* < *запасно́й* jm. Vähemal määral on laenatud **i-lõpulised** (*Se aktsiisni* < *акци́зный*) ja harva **o-lõpulised** (*kosso* < *косо́й*, *hammo* < *немо́й*) sõnad. Adjektiivid võivad kaotada vokaali lõpus (*uprääm* < *упря'мый*, *järk* < *я'ркий*) või püsida algupärasel kujul (*kramoi* < *храмо́й*, *laabõi* < *сла́бый*).

Ligikaudu 200 verbi kohaneb eesti murretes vastavalt murde verbitüübistikule, kõige levinumad on:

1. Eestipärane **elama** tüüpi a-/i- tüvega: *lomama* ~ *lomima* < ломáть
2. **õppima/liikuma** tüüpi verbe pööratakse nagu genuiinseid: `praavima ~ `praav'ma < npáвumъ, *krut'tima* ~ `krut'ma < кpутúмъ jt.
3. **hakkama** tüüpi sõnad: `kaarama < зopéть, зopáть
4. **kirjutama** tüüpi laenud, mille liite t-(ta-) päritolu on kaheldav: *igratam(m)a* < игрáтъ, *katatama* < катáтъ, *pluditama* < блудúтъ jm. (Must 2000:539-541)

Laensõna võime osaleda sõnaloomes suurendab tema edukat kohanemist murrete sõnavaras. Mari Must on väitnud (2000:541-546), et uuematest vene laenudest on 180 sõna tuletusvõimelised.

Nimisõnade kõige levinumad liited on: 1) venepärane **-ka** eesti murretes on **ka~(k)as/(~gas)** ~ **k** liidetega edasi antud: *kabak(as)* < кабáк, *majak(as)* < мая'к, *sudak(as)* < судáк; 2) **as**-lõpulised liited: *molokas* ~ *malakas* < молоко́, `laabas < лáна. Siia kuuluvad ka **ik**-liitelised *meerik* < мéрка, *laavik* < лáвка; muinasvene **-nik** liide: `lampusnik < лáмповицик, `kaameasnikka < кáменьицик jt.

Venepärased liited nagu **-ша, -шка, -жка, -ска** antakse eesti murrete edasi vene sufiksiga **-ska** ~ **śka** ~ **-sku** ~ **sk(i)** ~ **śk**, näiteks: *huraska* ~ *huraśk* < фурáжка, *legośk* < ляшúшка jne.

Vene omadussõna sufiksile vastavad eesti **-ne/-lane**: `paikavane < бáйковый jt.

Verbidest on kõige produktiivsem on suffiks **-ta-**: *paśaldam(m)a* < пожáловать.

Vene päritoluga adverbe on kokku 50 ehk 2,5% uuematest vene laensõnadest (Must 2000:547). Näiteks: *kriivale* < кpúво, `nuusnast < нýжно jt.

Hüüd-, side- ja abisõnu on vene laensõnade hulgas kokku 40 ehk 2%: *pakaa* ~ *pokaa* < покá, *pastoi* < поcmóй, *hot'* < хóтъ, *ii* < u jm.

3.4.3 Laensõnade semantiline kohanemine

Laensõnad võivad tähenduse järgi kohaneda nii, et moodustavad tähenduselt võrdsed sünonüümipaarid(omasõna ja vene laen). Eriti on seda täheldatud Setu külades ja Iisaku kakskeelsusel alal. Nendele murrakutele on tunnuslikud koodivahetus, ümberlülitus,

näiteks kasutatakse oma kõnes venekeelseid väljendeid oma keeles olevate asemel – *Se Vorohka netoošto* < *he mo čmo*, *Se Herkova pod aa'rest* < *noð apecm* jt. (Must 2000: 551)

Setu murrakus on kasutusel sünonüümisõnapaarid: *jooš* ~ *siil*, *saposnik* ~ *kängsepp* jt, mida on põhjendatud vene keele mõju ja inimeste võimaluste ning oskusega mõlemas keeles suhelda, samuti uute nimetuste kasutuselevõtmisega seoses ajaloolis-ühiskondlike sündmuste ja põhjustega. Uued nimetused ja mõisted on tulnud ühiskeelevahendusel, nt. eL *karman* on asendatud *tasku*'ga. Sünonüümide rohkus toob kaasa kas tähenduse kitsenemise (*Se kaap* 'väike kapp' ~ *kapp* 'suur kapp') või sõna kodunemisastet näitava laienemise (*kravat*, *tulup*, *sakuska*) või üldse tähenduse muutumise: *arhangelski* – 1) *Arhangelskist pärit* 2) *kala*. (Must 2000:551-554)

Kokkuvõte

Käesolevas töös antakse ülevaade vene laensõnadest kirjakeeles ja murretes. Analüüsitud materjal võimaldab järeldada, et eesti-vene keelesuhetel on kauakestev ajalugu, mis põlvneb 1. aastatuhandest e.m.a.

Esimeses peatükis on käsitletud laenamise mõistet ja laensõnade kohanemisviise. Selgus, et laenud ehk teisest keelest tulnud keeleelemendid kohanevad keelesüsteemis, alludes eesti keele seaduspärastustele, vastasel korral on tegemist võõrsõnaga.

Esimeses osas on juttu ka eesti-vene keelesuhete uurimise ajaloost. Tuleb märkida, et esimesed allikad pärinevad 17. sajandist. 19. - 20. sajandil on eesti-vene keelekontaktide uuringud jõudnud tipptasemele.

Teises peatükis on vaadeldud eesti kirjakeeles olevaid vene laensõnu. Vene laenude jaotust laenukihtidesse on peetud tänapäevani vaidlusaluseks küsimuseks nii eesti kui ka vene keeleteaduses. Vene laensõnade arv eesti sõnavaras on erinevatel aegadel varieerunud. See on põhjendatud ajaloolis-kultuuriliste sündmuste ja nähtustega. Suuremal määral olid vene laensõnad laenatud Kiievi-Venemaa ajal (9.–10.saj), Põhjasõja järgsel ajal (18.–19.saj) ning Nõukogude ajal (20.saj).

Vanimade ehk slaavi laenude arvu üle otsustamisel on uurijad kasutanud võrdlev-ajaloolist meetodit. Selle järgi on eesti sõnavaras neid umbes 54 – 75 sõna. Esimeste kirjalike allikate põhjal saab üldpildi vanematest vene laenudest, kuigi andmete tõepärasuses ei saa alati kindel olla. Ainult F.J. Wiedemanni sõnaraamatus on kajastunud täpsemad andmed vanemate ja uuemate laensõnade kohta, mis on võetud hiljem aluseks 20. sajandil tegutsenud keeleteadlaste töös. Eesti kirjakeeles on „Eesti etümoloogiasõnaraamatule“ (2012) toetudes vanavene tüvesid 43 – 55 ja vene laene 228 – 271.

Kolmandas peatükis on käsitletud vene laensõnu eesti kohamurretes. Selgus, et enamik vene laene leidub vene aladega otses kontaktis olevatel aladel: Kagu- Eestis, kirderanniku ja lõunaeeesti murretes. Kuigi lõunaeeesti murdes leidub rohkem laensõnu, jõuavad vene laenud sagedamini kirjakeelde siiski põhjaeeesti murrete vahendusel.

Vene laensõnad kodunevad eesti murrete sõnavaras erinevatel keeletasanditel – foneetilisel, morfoloogilisel ja semantilisel. Võrreldes kirjakeelega, ei kehti murretes üldreeglid ja seadused, leidub palju erandeid.

Eesti murretes leidub erinevaid vene laensõnu mitmesugustest elusfääridest, peamised on põllunduse, kalanduse, õigeusu ja kombestikuga seotud sõnad. Vanemaid vene laene on teada umbes 160, uuemaid umbes 2015 sõna.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuna tänaseks hetkeks on tehtud palju põhjalikke uurimusi nii kirjakeeles kui ka murretes olevate vene laensõnade kohta, jääb mõnede, eriti vanimate laensõnade päritolu ning laenukihtide liigendus tinglikuks. Selleks, et lahendada selliseid etümoloogilisi probleeme, tasub uurida lähemalt eesti - vene keelesuhete ajalugu, töötades võimalusel otse kirjalike allikatega. Samuti on mõtet uurida vene laensõnu, kasutades teisi keeleteaduse uurimismeetodeid.

Kasutatud kirjandus

1. Alvre, Paul 1976. Slaavi laenudest soome – ugri keeltes. *Fenno – Ugristica* 2. Toim. P. Palmeos. Tartu: Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 3 – 15.
2. Ariste, Paul 1952. Slaavlaste ja läänemerelaste vanimaist keelelisist kokkupuuteist. Toim. A. Alle. *Looming* 6, Tallinn: Eesti Ajalehtede–Ajakirjade Kirjastus, 698–706.
3. Ariste, Paul 1981. Keelekontaktid. – Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised nr. 14, 83 – 96.
4. Ariste, Paul 2010. Sõnalaenulõbu. Tartu: Eesti mõttelugu 93. Koost. P. Olesk.
5. Blokland, Rogier, Petar Kehayov 2010. Vene keele mõjust eesti keeles. Tagasivaateid ja perspektiive. – *ESUKA – JEFUL* 2010, 2: 35–54.
6. Blokland, Rogier 2009. The russian loanwords in literary Estonian. Wiesbaden: Harrassowitz.
7. EE = Eesti Entsüklopeedia. <http://entsyklopeedia.ee/>. Vaadatud 14.06.2014.a
8. ETÜ = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven – Erik Soosaar 2012. Eesti etümoloogiasõnaraamat. Toim. I. Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus.
9. EKK ja lühend, number = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <http://www.eki.ee/books/ekk09/>. Vaadatud 27.05.2014.a
Lühendi tähed osutavad täpse keeletasandi nimetusele, nt. „O 16“ = Ortograafia jne.
10. EKÕS = Eesti keele Õigekirjutuse sõnaraamat. 1918.
11. Hennoste, Tiit, Karl Pajusalu 2013. Eesti keele allkeeled. Õpik Gümnaasiumile. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
12. Ivanov = Istoricheskaja grammatika russkogo jazõka; http://mling.ru/iazik/russe/gramm_hist.pdf. Vaadatud 14.05.2014
13. Ivanova = B. Иванова. Sovremennõj russkij jazik: Grafika i orfografija. Moskva 1976, 1 – 10.
14. Must, Mari 2000. Vene laensõnad eesti murretes. Eesti Keele Sihtasutus.

15. Pedaja, Kati 2006. Kuidas uued laenud eesti keeles kohanevad? – Oma Keel nr.13, Tallinn: Emakeele Selts, 28 – 35.
16. Raun, Alo 2000. Eesti keele etümoloogiline teatmik. Maarjamaa taskuraamat 19. Brampton – Tartu.
17. RGES = Rossijskij gumanitarnõj entsiklopeditseskij slovar;
<http://slovari.yandex.ru/~%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/>. Vaadatud 14.05.2014
18. Rätsep, Huno 1983. Eesti kirjakeele tüvevara päritolu. – Keel ja Kirjandus. Tallinn, 539–548.
19. Seppet, Anita 1981. Diplomitöö: Vene laensõnad tänapäeva eesti kirjakeeles. Juh. Huno Rätsep.
20. Seppet, Anita 1983. Vene laenud tänapäeva eesti kirjakeeles(ÕS-i ainekute ulatuses). Sõnasõel 6. Toim. H. Rätsep. Tartu: TRÜ Eesti keele kateeder, 75–92.
21. Suprun = A.E. Супрун Введение в славянскую филологию.
<http://www.philology.ru/linguistics2/suprun-89c.htm>. Vaadatud 14.05.2014
22. SFV = Saaremaa Folkloori veebikogumik.
http://saaremaa.folklore.ee/wordpress/?page_id=907. Vaadatud 06.06.14.a
23. Veske 1890 = М. Веске, Славяно – финские культурные отношения по данным языка I, Казань.
24. Viitso, Tiit – Rein 2012. Pilk “Eesti etümoloogiasõnaraamatule”. – Emakeele Seltsi aastaraamat 58, 299 – 308.
25. Vinogradov = Виноградов В. В. Избранные труды. История русского литературного языка. <http://www.philology.ru/linguistics2/vinogradov-78a.htm>. Vaadatud 14.05.2014
26. VTS = Ehasalu, E 1997, Eesti keele vanimad tekstis ja sõnastik. TÜEKÕT 6.

Kaudviited:

1. ENSV a. 1976 = Eesti NSV ajalugu I, Tallinn.
2. Kingsepp 1972 = Vene päritoluga sõnad O.W. Masingu „Maarahwa Näddala – Lehhe“ sõnavaras. – Eesti Seltsi aastaraamat 18, 87 – 107.
3. Wessel 2003/2004 = Wessel, Katri – Leibniz und das Finno – Ugrische in seinem Briefwechsel (Teil I)”. Ural – altaische Jahrbücher (Neue Folge) 18, 67–102.

Lühendid

Aud = Audru

eL = lõunaeesti murded

eP = põhjaeesti murded

eR = kirderannikumurre

IisI = Iisaku idamurre

IisR = Iisaku rannikumurre

Jõh = Jõhvi

Jür = Jüri

Kaa = Kaarma

Kod = Kodavere idamurre

Krk = Karksi

Kuu = Kuusalu

Lut = Lutsi

Lüg = Lüganuse

M = Mulgi murre

Nõo = Nõo

Plv = Põlva

Rõu = Rõuge

Räp = Räpina

Se = Setu

T = Tartu murre

Trm = Torma

V = Võru murre

Vai = Vaivara

Vas = Vastseliina

VNg = Viru - Nigula

Võn = Võnnu

algger = alggermaani

sks = saksa

vv = vanavene

vn = vene

algsI = algsIaavi

Русские заимствования в эстонском языке и диалектах

В истории человечества можно с трудом отыскать примеры таких народов, чья культура развивалась успешно, находясь в изоляции, поскольку это неминуемо ведет к её падению. Международные контакты обогащают культуру и язык каждого народа, поэтому считаются важным фактором для их жизнеспособности и развития.

У эстонцев были в разные времена контакты с разными народами. Наличие отношений эстонцев и их соседей с древних времен и по сей день отражают находящиеся в эстонском языке и диалектах заимствованные слова.

Темой данной работы является «Русские заимствования в эстонском языке и диалектах».

Можно утверждать, что эстонско – русские языковые отношения полностью исследованы, но в действительности это не так. Если последние и основательные исследования диалектов были сделаны и описаны в 2000 году в книге Мари Муст (Mari Must), то русские заимствования в эстонском языке были рассмотрены Анитой Сеппет (Anita Seppet) в 1981 году. В течение прошедших 20 лет появились новые научные статьи и книги, где представлены свежие данные о русских заимствованиях, а также более основательные социолингвистические исследования в рамках данной темы.

Таким образом, используя и анализируя старые и новые источники, целью данной работы является собрание всего имеющегося материала на данную тему воедино и передать его последовательно и понятно для читателя.

Это факт, что русский язык в разные времена оказывал влияние на эстонский язык как на систему, начиная от произношения и заканчивая структурой предложения. В связи с маленьким объемом бакалаврской работы исследование этого факта исключено из данной работы.

Данная работа разделена на три части. В первой части рассматриваются понятие заимствования, а также его процесс и влияющие на это факторы. Также идет речь

о истории исследования эстонско – русских языковых отношений, приводятся примеры знаменитых лингвистов и их научные работы.

Во второй части исследуются русские заимствования в эстонском языке, разделяя их на группы: славянские, проторусские, древнерусские заимствования, за ними следующие старые и новые заимствования из русского языка, а также новейшие заимствования.

Вопрос о разделении слов на условные группы порождает много гипотез, поэтому в данной работе приводятся разные научные взгляды как эстонских, так и русских лингвистов о генезисе заимствований.

Третья часть посвящена русским заимствованиям в эстонских диалектах. Здесь рассматриваются отношения эстонских и русских приграничных территорий в историческом контексте, также адаптация русских заимствований в языковых системах наречий. Также говорится о понятийном членении слов и их распространении по диалектам и наречиям.

Стоит отметить, что вторая и третья части рассмотрены в социолингвистическом контексте или, другими словами, сквозь призму исторических, культурных и общественных событий, которые повлияли на появление русских слов в эстонском языке. Также в работе найдется много наглядных примеров для лучшего понимания текста.

Основными источниками в работе являются такие книги о старых заимствованиях, как Пауль Аристе (Paul Ariste) „Keelekontaktid“ и „Sõnalaenuõbu“, о новых – дипломная работа Аниты Сеппет (Anita Seppet), из иностранной литературы – Роджер Блокланд (Rogier Blokland) „The Russian Loanwords in Literary Estonian“. Диалекты исследованы на основе книги Мари Муст (Mari Must).

Litsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Irina Antonova

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 23. september 1991.a)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

"Vene laensõnad eesti kirjakeeles ja murretes" ,

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Sirje Rammo ,

(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 17.06.2014. a (*kuupäev*)